

Наш досвід свідчить, що більшість українських батьків поки ще не готові дотримуватись тактики "ненасильницького впливу" на дитину з метою вилучення її з релігійної течії. Адже необхідні складові такої тактики - власна відповідальність, повага, такт та тривала праця, підкріплені кваліфікованою консультативною допомогою. На практиці же ми стикаємося з тим, що навіть при обговоренні існуючих варіантів батьки надають перевагу примусу та засобам заборонного характеру. А проте для конструктивного розв'язання "культової" проблеми просто необхідно усвідомити: найчастіше "ворог" знаходиться не ззовні, а всередині нас.

Віктор ЄЛЕНСЬКИЙ,
СТАРШИЙ НАУКОВИЙ СПІВРОБІТНИК
Інституту філософії НАН України

НОВІТНІ РЕЛІГІЇ В ДЗЕРКАЛІ ВІТЧИЗНЯНИХ МАС-МЕДІА

Подібно до кожного, хто відстежує події суспільного життя, я старанно накопичую газетні вирізки, ксерокопії документів, відбитки журнальних розвідок і факсові повідомлення. Численні теки з подекуди дуже вже пожовклими паперами завойовують дедалі більше редакційної і хатньої площі, викликають опір родини й ультиматуми переглянути умови розподілу квартирнього простору на користь свіжого повітря. Але коли поталанить відбити чергову атаку, витягти теки й заглибитись у них, отримуєш винагороду за свої зусилля. От, наприклад, чотири теки матеріали, присвячені новітнім релігіям. Читання, яке здатне принести справжню насолоду.

Хто такі "сектанти"? Отже, що таке новітні релігійні рухи (НРР) за нашими мас-медіа? В науці немає абсолютно однозначної відповіді на це питання, але дефініція дослідника залежить від результатів його розвідок і тому є більшою або меншою мірою аргументованою. У ЗМІ відповідь на питання, чим є і чим не є НРР, залежить від політичної позиції видання. Наприклад, газети певного спрямування пропонують відносити до НРР Українську православну церкву Київський патріархат адже її організаційно було створено 1992 р. Втім, лише лічені газети говорять про нові релігії - абсолютна більшість воліє лякати "сектами" або "деструктивними тоталітарними культурами". Термін цей - ненауковий, неправовий, образливий і, до того ж, такий, що нічого не пояснює, - в Україні легітимізовано. Сам Президент Л. Кучма, вітаючи п'яту річницю української незалежності, оголосив, що "ми можемо і повинні забезпечити захист своїх громадян від духовної агресії тоталітарних культів".

Під "культами" і "сектами" в нас часто розуміють і цілком респектабельних баптистів, і п'ятидесятників, і адвентистів, і водночас, скажімо, сатаністів. І якщо православний священник відвідує в'язницю, то баптисти обов'язково туди "нагодилися"; якщо історичні церкви роздають різдвяні подарунки то вони здійснюють високу місію милосердницького служіння, ну а якщо це роблять "сектанти" - то вони "скуповують душі". Нарешті церковні ієрархи відвідують редакції, а сектанти "сновигають" по них.

Медіа не схильні до диференційованого підходу до НРР. Усі вони - брехуни, сексуальні збоченці, фінансові шахраї, фанатики. В усіх НРР людину пригнічують і перетворюють на сліпе знаряддя в руках харизматичного лідера; всюди застосовуються вкрай небезпечні сеанси зцілення й вигнання демонів.

Насправді жодне узагальнення не виявиться справедливим, якщо ми прикладатимемо його до всіх без винятку НРР. Чи є серед їхніх лідерів крадії, ошуканці й шукачі "легких грошей"? Очевидно, і навіть напевно, є. Водночас на тлі нескінченних фінансових скандалів, у які виявляються втягнутими ієрархи й духовенство історичних церков, важко наважитись стверджувати, що економічні афери властиві тільки НРР.

Чи мають місце в НРР сексуальні збочення? Напевно, трапляються. Але, знов-таки, перше ніж стверджувати, що це "фірмова" ознака НРР, варто було б дослідити, скільки збоченців припадає на 1000, скажімо, православних чи католиків і скільки на 1000 "сектантів". У кожному разі те, що гомосексуальні схильності серед "чорного" духовенства - явище непоодиноке, давно вже не становить таємниці. Навіть сеанси зцілення й "вигнання бісів", про які ніколи не забувають згадати газетярі, не є винаходом нових релігій.

Те, над чим затято глузують журналісти - викривачі "сект", практикується і в історичних церквах. Ось репортаж "Молоді України" з православного монастиря на молдовсько-українському кордоні: "Архимандрит підняв угору хрест... і почалося. Молоденька дівчина... раптом із стогоном лягла на підлогу й почала катулятися по ній із такими звуками, наче її хтось душив. З другого боку молода жінка щось шепотіла немов спросоння чи з гарячки і, заплющивши очі, погойдувалася ніби сомнамбула. Її сусідка ридма ридала, лежачи на брудній, зачовганій десятками ніг підлозі, і корчилася у конвульсіях".

Якщо говорити про спільну рису переважної більшості газетних публікацій з цих питань, то вона, попри строкатість тематики й різницю в журналістській майстерності, все ж таки присутня. Це - невігластво, невігластво войовниче й безсоромне. "Сьогодні" пише про "досить високий відсоток психічно хворих" серед мормонів, котрі якраз демонструють як правило дуже добрий стан здоров'я і довшу, ніж в середньому у США, тривалість життя; "Независимость" записує в мормони баптиста Б.Клінтона і т. д. і т. і.

Справжня перлина моєї газетної колекції - це пасаж "Київського вісника" про баптистів, які підпорядковані папі Римському, та число "Независимости" від 10 березня 1995 р., де на другій сторінці безжально викриваються "антилюдські, антидержавні, псевдорелігійні організації", а 14-та повністю присвячена рекламі книги одного з найбільш контраверсійних новорелігійних лідерів, засновника Церкви сайентології Л.Р.Хаббарда.

Можна погодитися, що більшість новітніх релігій наділена виразними сектантськими ознаками в тому сенсі, як це розуміє соціологія релігії, звичайно, а не наші ЗМІ. Вони мають харизматичного лідера, протистоять світові, а то й відкидають його цінності, ступінь залученості членів до участі в житті громади багаторазово перевищує той, що існує в парафіях історичних церков. Суворі дисципліна, гостре відчуття "ми вони", палкість новонавернених і навіть фанатизм - усе це присутнє. Але все це зовсім не означає, що всі й навіть більшість НРР становлять загрозу суспільству. Варто додати, що члени організацій сектантського типу якраз прагнуть вести більш моральний і навіть бездоганний спосіб життя, ніж "зовнішні". Ще і ще раз варто наголосити - з суспільних позицій феномен НРР майже не піддається узагальненню. Одні рухи конфронтують з суспільством, другі терплять його присутність як неминуче зло, а треті зовсім непогано з ним взаємодіють. Одні НРР мають дуже серйозні проблеми із законом, інші підкреслено законослухняні. В одних вільний секс заохочується, в інших практикується аскеза і приборкання плоті. Подекуди ми зустрічаємо фантастично багатих лідерів, але часом статки провідирів цілком скромні. Нарешті, для когось приєднання до НРР закінчується важкими наслідками в особистому житті й соціальним крахом, а для інших - віднайденням душевної рівноваги і впевненості в собі.

"Промивання мізків" і "зомбування". Як нетрадиційні релігії залучають нових членів? Улюблена тема газетярів - розповіді про "зомбування" членів НРР. "Запрограмовані" й "позбавлені волі" сектанти мандрують газетними шпальтами з "промитими мізками", накопичуючи сили для вирішального удару по засадах нашої державності. Зрозуміло, "за ними хтось стоїть".

Серйозні дослідження вже давно довели, що психологічні механізми, які діють у НРР, відомі впродовж тисячоліть, а не змодельовані в лабораторіях КДБ чи ЦРУ. Процес навернення нових членів у новітні релігійні громади не має нічого такого, що не було б описано в підручниках з релігієзнавства і психології. Але медіа вперто пишуть про психотроніку, про якісь загадкові програми, над якими працювали радянські та/або американські спецслужби. Газети не хочуть вірити психіатрам, які стверджують, що їхня наука не оперує такими категоріями як "зомбування", й охоче підхоплюють різні нісенітниці про програми контролю над свідомістю і "промивання мізків".

Цікаво, що в той час як вітчизняні й російські прихильники останньої "теорії" вказують на заокеанське походження подібних психотехнік, їх американські колеги вважають, що винахідниками таких методик були більшовики. Вони нібито випробовували їх на усіляких трюкістах-уклоністах під час процесів 1930-х років, а потім передали досвід

китайським і північнокорейським комуністам. Причому 78% опитаних уже в наш час в одному з сільських графств на заході США впевнені, що люди приєднуються до НРР завдяки "промиванню мізків". Цю цифру наводить американський дослідник Дж. Ричардсон, який всебічно й послідовно викрив неспроможність теорії "промивання мізків".

Але те, що варто сектантам "покласти око" на ту чи іншу особу, і вона беззастережно потрапляє в їхні "тенета" -твердження настільки ж поширене, наскільки й необгрунтоване. Відома британська дослідниця проблем НРР А. Баркер наводить дуже промовисті факти: з 1000 осіб, зацікавленість яких у діяльності Церкви об'єднання Муна була достатньою для участі в багатоденному семінарі в Лондоні 1979 р. (саме тоді муністи досягли найбільшого поширення в Королівстві), близько 90% не відгукнулись на прозелітичні умовляння, 8% протрималися в русі тільки тиждень або трохи більше й лише 4% залишалися в громадах через 2 роки. Члени будь-якого відомого нам НРР, стверджує пані Баркер, полишають громади з власної волі навіть через кілька років перебування в них.

Екзотичні теорії спокусливі: вони дуже просто пояснюють, чому саме молоді люди стають "сектантами". Водночас такі теорії відволікають від спроб глибокого осягнення глобальних соціальних, психологічних та інших проблем, які примушують особу приєднуватися до НРР.

Втім, живучості уявлень про "глибоке зомбування", "кодування" як головної причини приєднання до НРР сприяє й дещо з радянської практики. Академік Російської академії наук Є. Александров свідчить, що за часів СРСР у країні існував Центр нетрадиційних технологій при ДКНТ, який займався широкомасштабним таємним шарлатанством. Центр доповідав про фантастичні відкриття (нових сил, нових променів, нових часток тощо) і брався вирішувати всі проблеми деградуючої держави. Він обіцяв що завгодно й вимагав нових асигнувань. "Немає ніякої психотроніки, - заявляє академік. - Немає ніяких мікролептонів, сигінальних, спінорних і лептонних полів. Немає ніяких випромінювачів, здатних контролювати населення. Вони існують тільки в "цілком таємних" провідисвітських звітах".

За іронією, газета "Известия", яка оприлюднила цю заяву, доклала чимало зусиль, аби "нагнати повітря" в історію про дивовижні надпроекти КДБ, в розробці яких брав участь засновник Білого братства Юрій Кривоногов.

"ЕКСПАНСІЯ"? Хода нетрадиційних релігій в Україні - непереможна і невідворотня, стверджують наші ЗМІ. Скоро країну буде поділено між протестантами, крішнаїтами і Білим братством. Щоб довести реальність "протестантської експансії", використовуються статистичні прийоми, яким би позаздрило навіть Центральне статистичне управління СРСР. Саме воно, пригадується, полюбляло порівнювати обсяги виробництва комбайнів у 1980 р. з 1913 р. За такого підходу картина виявляється приголомшливою: впродовж останніх 10 років число православних громад зросло у 2,6 раза, а харизматів більше ніж у 200 разів. Правда, можна рахувати й по-іншому: тоді виявиться, що за цей період харизмати створили ті ж таки 200 з чимось громад, а православні - майже 6,5 тисячі. Минулого року православні зареєстрували статути майже 800 громад, а харизмати - щось близько 50.

Ще показовішою виявляється картина, якщо ми подивимося, хто стоїть за цими громадами. В середньому кожна, наприклад, баптистська громада налічує десь 60 членів; як би сміливо ви не рахували вітчизняних протестантів, як би не округляли їхню кількість, більш як півмільйона у вас не вийде. За опитуваннями, здійсненими Соціс-Геллап, питома вага тих, хто вважає себе православними, майже ніколи не буває нижчою за половину всіх опитаних, а протестантів не перевищує й 1 відсотка респондентів.

Можна, щоправда, зауважити, що членство в протестантських громадах далеко не формальне, а більшість православних є "великодніми християнами". Але ж якимось чином зводиться в Україні 1050 православних храмів, місяця не минає, щоб не благословлялося відкриття нових монастирів, абітурієнти мають долати конкурс - іноді значний - при вступі до семінарій, а загальне число православних священнослужителів, ченців і черниць та студентів духовних шкіл вже сягає 15 тисяч.

Інша річ, що православні не ходять від хати до хати з проповіддю Євангелія, а протестанти ходять, інколи, справді, занадто настирливо. Але й для православних заповідь

"йти і навчити всі народи" ніхто не скасовував. Це правда, що дуже багато закордонних місій і центрів наполегливо обробляють український духовний простір, діють інколи доволі безцеремонно й навіть ображають почуття вірних традиційних церков. Але, по-перше, релігійні альтернативи цілком успішно породжуються вітчизняним ґрунтом, і те, що НРР є суцільно продуктом імпортом - ще один міф. А по-друге, закордонні місії - це виклик для церков, а не для держави. Найдосконаліший і найефективніший державний апарат не проповідуватиме благу вість і не вчитиме відрізняти духовні плоди від пустоцвіту.

Особливо цікаво виглядає медійна аналітика причин розквіту новітніх релігій. Його пояснюють водночас і тоталітарним минулим, яке вкорінило відповідний спосіб мислення, і крахом минулого, який спричинився до духовного "вакууму". Посилаються на надмірну опіку суспільства з боку держави й, одночасно, на те, що немає чогось схожого на комсомол, який би займався молоддю. А от про те, що до "сект" давно слід застосувати силу, згадують майже всі.

Насправді ж поширення новітніх релігій саме у другій половині ХХ ст. свідчить про кризу наявної соціокультурної парадигми навіть якби інших ознак цієї кризи не було. Нові релігії з'являються в усіх країнах, і це дуже показово. Безперестанне таврування "сект" у ЗМІ, зрозуміло, не вирішить цієї проблеми. Єдине, до чого воно може спричинитися, - це до створення другого, "зовнішнього" муру навколо тих НРР, які вже оточили себе "внутрішньою непроникною стіною", та ужорсточення законодавства й обмежувальних практик.

Але якраз ті країни, де намагаються поводитися з "сектантами" більш жорстко, і позначені "сектантським бумом". У цих же країнах доволі часто традиційні церкви відчують серйозні труднощі і брак довіри з боку потенційних вірних. Якщо реально подивитися на український ландшафт і його віддзеркалення в мас-медіа, то - за прикро малим винятком - знаходимо тут лише одну пропозицію щодо вирішення проблем, які виникають навколо НРР: чавити й змінити з лиця землі.

Між іншим, передвиборчі програми таких різних партій як Комуністична і Рух, Народно-Демократична і "Громада" не обійшли напередодні парламентських виборів-98 тему "боротьби з сектантами". Насамперед готовність до боротьби була очевидно продекларована церковними ієрархами. А проте "секти" й закордонні місії - не те, що найбільше непокоїть пересічного громадянина України. Наприклад, серед киян, згідно з опитуваннями, повної заборони іноземних місій жадають 17,6% респондентів, а 38,7% зовсім індиферентні до цієї проблеми. По-друге, передвиборчий антикультівський спалах дозволяє пильніше вдивитися в майбутнє.

Не викликає сумніву, що політичні лідери по-різному розуміють "тоталітаризм і деструктивізм" релігійних організацій. Для пропрезидентських сил це мало не в першу чергу харизмати, які представлені у виборчому списку "Громади". Але ж і ті й інші прагнуть боротися з "сектами"!

Іншими словами, будь-яке ужорсточення українського законодавства про свободу совісті за умов, коли "політична доцільність" знов починає заміняти право, матиме непередбачувані наслідки для багатьох дійових осіб конфесійної сцени країни.

І нарешті останнє зауваження на тему "НРР і мас-медіа". НРР - це феномен, до якого не можна підходити з чорно-білими оцінками. Він складний і суперечливий; його витoki - в потребах людської особистості - самій людській природі. Відповідно члени НРР - не безневинні ягнята, що потрапили до пастки, і не зажерливі монстри, які ці пастки ставлять. Але поки що зі сторінок ЗМІ вони постають саме такими.

ПРОБЛЕМА НОВІТНІХ РЕЛІГІЙНИХ РУХІВ В ЄВРОПАРЛАМЕНТІ

Громадськість України, представники всіх гілок влади - законодавчої, виконавчої та судової дедалі частіше зустрічаються з активністю деяких новітніх релігійних організацій, яка де-юре не суперечить чинному законодавству, але викликає постійні скарги батьків, чії діти приєдналися до цих спільнот, гостру критику з боку засобів масової інформації та традиційних церков. Останні звинувачують новітні (і не дуже новітні) релігійні рухи в тоталітаризмі, маніпулюванні свідомістю вірних, спонуканні до відмови від активної участі